

УДК 378(477)

Гавеля Оксана Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри суспільних наук,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ "ОБДАРОВАНІСТЬ" ТА "ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ" У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ І ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

У філософії, культурології та психології сформовано методологію дослідження соціальної та природної сутності обдарованості. Водночас навколо цієї теми виникає безліч наукових суперечок, що зумовлено різноманітністю поглядів на природу обдарованості. На основі вивчення соціальної і природної сутності обдарованої особистості, різноманітних методик дослідження понять "обдарованість", "геніальність", "інтеріоризація культурних цінностей обдарованої особистості" автором статті уточнено трактування означених понять.

Ключові слова: обдарованість, геніальність, обдарована особистість, інтеріоризація культурних цінностей обдарованої особистості.

Гавеля Оксана Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры общественных наук, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств

Методология исследования понятий "одаренность" и "интериоризация культурных ценностей одаренной личности" в работах украинских и зарубежных ученых

В философии, культурологии и психологии определено методологию исследования социальной и природной сущности одаренности. Вместе с тем вокруг этой темы возникает множество научных споров, которые порождаются разнообразием взглядов на природу одаренности, определения дефиниции "одаренность", что обуславливает актуальность исследования. На основе изучения социальной и природной сущности одаренной личности, изучения разнообразных методик исследования понятий "одаренности", "геніальности", "интериоризации культурных ценностей одаренной личности" автором статьи была уточнена трактовка этих понятий.

Ключевые слова: одаренность, геніальность, одаренная личность, интериоризация культурных ценностей одаренной личности.

Gavelya Oksana, Ph.D. in Pedagogics, associate professor, professor of the social sciences chair, National Academy of Managerial Staff of Culture and Art

Research Methodology of the concepts talent and internalization of the gifted person's cultural values in the works of Ukrainian and foreign scientists

In philosophy, culture and psychology the research methodology of social and natural essence of giftedness is defined.. There are many scientific debates around this topic, which are generated by a variety of views on the nature of giftedness, the definition of "talent". It determines the relevance of the study. The selection and the integration of natural and social features of the gifted person allows us to consider this concept as an integrative concept.

On the one hand, the gift is a particular positive mixture of some specific traits which hold its further complicated development due to the influence of various factors.

A person can be considered primarily as genotypic organism. Such famous scientists as Z. Freid, C. Jung, A. Adler, E. Eriksson, E. Fromm, R. Cattell, G. Eysenck, J. Watson, B. Skinner, A. Bandura, J. Rotter, A. Maslow, C. Rogers believe that the term "person" expresses indivisibility, integrity, and specific features of the subject that appear in the early stages of life development.

On the other hand, we should not forget that the talent is the only condition for a successful formation of a person, who has to become the personality, being included in broad social relations by the activities and communication. The social character of the category "person" is discovered by its features. They are rationality, freedom, individuality and responsibility. Thus, the formation of the gifted person is influenced by two main factors: individual properties and social environment.

In our research, we select the following stages of socialization. They are the internalization of cultural values and legal, moral norms which govern the personal behavior, the formation sociogenic needs that determine the personal activities, the establishment of a complex multipurposed and multidirected program of the personal life.

The internalization of cultural values of the gifted person is reviewed as a process of expansion and creation of her/himself. The results of it are the transformation of person's inner world, its raising to the new intellectual, creative and spiritual level of development.

The basic of our research is cultural values that's why we have chosen a value approach. In this sense, cultural values are the cultural achievements of human society in production (technical aesthetics and design), art (works of art) and mental (art criticism, art science and etc.) activity. Instead of the word "achievement" is also used the word "values." The main idea of this approach is a focus on the products which results are embodied in the achievements of culture.

Certainly, we cannot avoid the subjective assessments, emphasizing the need to study this phenomenon on the basis of systematic and scientific approaches that allow us to reveal the dynamics of cultural values, their contradictions, problems, laws, the development of necessary and accidental total and individual. We use cultural approach to find out the dependence of the internalization of cultural values process on the conditions of artistic and creative education and mental characteristics of gifted personality and the culture of the whole society.

According to the cultural approach the gifted person at the same time is a subject and an object of human culture in a certain direction. Being situated in the center of a culture process, it defines the progressive nature of the proposed changes in the society. We recognize the gifted person is a basic value of society, the creator of her/himself and other people. The gifted person gain it by improving its output such as spiritual, physical, cultural and natural values. The last one defines akseological approach.

The gifted person as a public value should be free in their activities and protected from social, economic, personal and psychological pressure. The previous approach is connected with acmeologicalone, which recognizes the free movement of the gifted person towards the endless growth and its identity in a deepness (for B.G. Ananyev).

So the gifted person chooses as the external cause of his/her activity, the most relevant objects of reality, but she acts as a determinant, a subject of the own work at all three levels of consideration where the person is a subject. They are the level of the organism (life) person (learning values) and personality (creation of value). The presence of existing methodological approaches give the opportunity to develop working definitions of these phenomena.

Based on the studying of the social and natural essence of the gifted person we detailed the interpretation of the concept "giftedness", which is considered as a system of psychodynamic characteristics of the personality. It occurs in the development of innate qualities and characteristics of the individual and in a sustainable focus on creative activities. The genius is considered by us as the highest degree of talent. Its results are characterized by exceptional novelty, originality, and form an epoch in the life of society, the development of culture and leave in the universal memory forever.

Key words: talents, genius, gifted person, internalization of the gifted person's cultural values.

У філософії, культурології та психології визначено методологію дослідження соціальної та природної сутності обдарованості. Водночас навколо цієї теми виникає безліч наукових суперечок, що зумовлено різноманітністю поглядів на природу обдарованості, визначення дефініції "обдарованість", що визначає актуальність дослідження. Виокремлення і водночас поєднання природних та соціальних ознак обдарованої особистості в єдине ціле дають змогу розглядати означене поняття як інтегративне утворення.

З одного боку, визначаючи поняття обдарованість, ми маємо справу насамперед з особливими природними передумовами розвитку здібностей. Це яскраво виявлені у дитини ще від народження задатки: музичний слух, надзвичайно розвинена рухова сфера тощо. Обдарованість (англійською мовою gift чи endowment, німецькою – Begabungen) є певним позитивним поєднанням деяких специфічних задатків, які, в свою чергу, через вплив численних факторів проходять свій подальший складний розвиток. Становлення кожної людини залежить від генетичної бази (рівня задатків та обдарувань), умов виховання, середовища та властивостей особистості.

Особистість, як і обдарованість можна розглядати насамперед як генотипне утворення, що дозволяє об'єднувати означені поняття в словосполучення "обдарована особистість". Сучасна наукова парадигма підходів вказує на наявність декількох концепцій щодо розуміння поняття "особистість": психодинамічної (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер), еґо-теоретичної (Е. Еріксон, Е. Фромм), диспозитивної (Р. Кеттел, Г. Айзенк), біхевіористської (Дж. Уотсон, Б. Скіннер), соціально-когнітивної (А. Бандура, Дж. Роттер), гуманістичної (А. Маслоу), феноменологічної (К. Роджерс). Водночас усі вчені вважають, що поняття "особистість" виражає неподільність, цілісність і особливості конкретного суб'єкта, що виникають вже на ранніх рівнях розвитку життя.

З іншого боку, слід пам'ятати, що обдарованість виступає лише передумовою більш успішного формування індивіда, котрий за допомогою активної діяльності та спілкування має стає особистістю, включеною в систему широких соціальних відносин. На соціальний характер категорії "особистість" вказують такі її риси, як розумність, свобода, індивідуальність та відповідальність. Зокрема, відповідальність особистості перед суспільством передбачає свідоме дотримання моральних принципів і правових норм, які виражають суспільну необхідність. Отже, формування обдарованої особистості відбувається під впливом двох основних факторів: індивідуальних вроджених властивостей та соціального середовища, що впливає на людину.

У процесі соціалізації протікає процес становлення особистості, засвоєння нею зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, вмінь та навичок, що дозволяють будь-якій людині успішно функціонувати в суспільстві, адаптуватися до системи соціокультурних норм суспільства. Виділимо стадії соціалізації: інтеріоризація культурних цінностей, правових та моральних норм, що регламентують поведінку особистості; формування соціогенних потреб, що детермінують її діяльність; створення комплексної багатоцільової та різновекторної програми життєдіяльності особистості.

Питання обдарованості привертає особливу увагу сучасних науковців. Так, українським педагогом Ю.З. Гільбухом, російськими педагогами і психологами Н.І. Авдеевою, Н.Б. Шумаковою, Г.В. Бурменською, В.М. Слуцьким, Т.В. Ковалем, О.В. Кулемзіною, Ю.Д. Бабаєвою, Н.С. Лейтесом, Л.Д. Лебедевою, західними психологами і педагогами Дж. Рензуллі, С.М. Пісом, Дж. Фріменом та ін. досліджуються питання розвитку, навчання і виховання обдарованих дітей дошкільного і шкільного віку.

У монографії українського педагога О. Є. Антонової досліджено феномен обдарованості в контексті досвіду історичного та порівняльного аналізу [1].

Особливості психологічного і педагогічного супроводу обдарованих дітей та молоді розглядаються в працях російських психологів і педагогів: М.Є. Веракси, М.Є. Богоявленської, О.С. Белова, В.С. Юркевич, Н.С. Лейтеса, О.В. Кулемзіної, Ю.Д. Бабаєвої, Л.В. Баєва, Є.Ю. та західних психологів К.А. Хелера, К. Перлета, С. Вольфганга та ін.

Значний інтерес становить книга відомого ізраїльського психотерапевта Е. Ландау "Обдарованість потребує мужності. Психологічний супровід обдарованої дитини", в якій представлено багаторічний досвід психологічної підтримки обдарованих дітей, підлітків та їхніх батьків [3]. Важливий наголос вченою робиться на ігрових установках, креативній постановці запитань, екзистенціальному підході до виховання обдарувань. Е. Ландау вказує на необхідність досягнення у формуванні особистості душевної зрілості, креативних установок, процесів, поведінки, мислення та інтелекту. Психотерапевтом розроблена методика визначення коефіцієнту інтелекту обдарованих дітей, рівня їх креативності на основі співвіднесення означених показників один з одним. Е. Ландау розглядає обдарованість як інтеграційну систему і застосовує означений концептуальний підхід в умовах роботи Інституту розвитку наук і мистецтв для дітей і юнацтва Тель-Авіву. У процесі інтеріоризації культурних цінностей обдарованої особистості вченою розвиваються різноманітні галузі її інтересу, уміння вести за собою ("лідерство") та відповідальності, з включенням ігрової моделі в її оточення. Е. Ландау розглядає креативність у якості загального знаменника як для учених, так і для "художників", а також як характеристику, що виявляється у більшості вихованців як прагнення до порядку.

Сучасні культурно-психологічні концепції взаємозв'язку мистецтва, художньої та інших видів творчості з обдарованістю розглянуто в працях російських психологів О.О. Мелік-Пашаєва, Л.С. Виготського, Д.Б. Богоявленської, Г.А. Глотова, В.Г. Грязевої-Добшинської, В.О. Глухова, В.С. Юркевич, Д.В. Ушакова та ін.

Дослідженню питань інтелектуального та творчого компонентів обдарованості та виявлення їх в структурі людського буття присвячено праці українських психологів та педагогів Ю.З. Гільбуха, Є.І. Андрюса, П.О. Тадеєва, Д.В. Ярцева та російських психологів і педагогів Г.Ю. Айзенка, А. Біне, Л.С. Виготського, Н.С. Лейтеса, В.Н. Дружинина, В.Д. Шадрікова, Н.В. Відінеєва, Н.К. Вінокурова, Дж. Гілфорда та ін.

Питанням художньо-творчої активності обдарованої особистості в умовах навчального закладу присвячено праці українських педагогів О. М. Гавелі та О. А. Комаровської, російських педагогів Р. Мілгрема, Є. Гонга, О. І. Савенкова та ін. Дитячій художній обдарованості та обдарованості до мистецтва присвячені праці російського педагога О. О. Мелік-Пашаєва.

Зв'язок між обдарованістю та індивідуальністю особистості простежується в працях українського психолога В.В. Рибалки і російських психологів Б. М. Теплова, Н.С. Лейтеса, Є. О. Голубевої.

У працях українських вчених В. Бадріака, Т. Земля та російського вченого Н. В. Гончаренка розглянуто особливості виявлення геніальної особистості в мистецтві та науці.

У працях російських психологів та педагогів В. П. Ефроймсона, Г. П. Колупаєва, В. М. Ключева, Н. Д. Лакосіна, Г. П. Журавльова, О. Сєдова, О. Пентіна, Е. І. Щєбланова, І. С. Аверіна, К. А. Хелер, К. Перлет, англійського антрополога і психолога Ф. Гальтона досліджується психобіологічна природа геніальної та обдарованої особистості.

Історична, соціокультурна та процесуально-діяльнісна парадигми у вивченні обдарованості та геніальності притаманна працям української вченої О. Є. Антонової та російських психологів, педагогів та культурологів Г. Мелхорна, Х. Мелхорна, Д.Б. Богоявленської, О. І. Стеценка.

У вітчизняній психології Б. М. Теплов одним з перших у 1940 р. дав наукове визначення поняття "обдарованість" в своїй статті "Здібності і обдарованість". Вчений розглядає "обдарованість як якісно-своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності" [7, 136]. Своєрідність поняття "обдарованість" і "здібності" виявляється тому, що властивості людини розглядаються в них з точки зору тих вимог, які до неї висуває та чи інша практична діяльність. Тому неможливо говорити про обдарованість загалом. Можна говорити про обдарованість до чого-небудь, до якої-небудь діяльності. Розглядаючи музичну обдарованість, вчений вказував, що це – багатогранне поняття, що визначає не лише комплекс музичних здібностей, а й силу багатства та ініціативність зорової й слухової уяви, велику увагу до навколишнього оточення, творче мислення, працелюбність тощо.

У розумінні обдарованості в працях Б.М. Теплова чітко виявляється діяльнісний підхід. Вчений робить наголос на сукупності здібностей, що визначають основу цього поняття [7, 129]. Отже, для виявлення обдарованості необхідно діагностувати рівень розвитку здібностей людини на високому рівні. Борис Михайлович поділяє думку І. Канта, що найвищим ступенем обдарованості є геніальність, наголошує на тому, що в на початку ХХ ст. її вища міра найбільше виявляється вже не в сфері мистецтва, а в науковому мисленні [7, 137]. Такі висновки вказують на ті зміни, які відбуваються у видах людської діяльності і визначають тенденцію у перетворенні не лише характеру обдарованості, а й культурних цінностей сучасного суспільства.

У 1977 р. російський вчений Н.С. Лейтес відзначив наявність вікових ознак обдарувань, виділяв їх схильність до праці, надзвичайну розумову активність, підвищену потребу в діяльності як вікове явище, котре може бути пов'язане з прискоренням розвитку. Н.С. Лейтес підкреслив, що яскраві прояви обдарованості в дитячому віці можуть розглядатися як передумова майбутніх здібностей лише настільки, наскільки відповідні фактори вікового розвитку зберігаються як стійка індивідуальна особливість [4].

Пізніше, у 1996 р., Н.С. Лейтес сформулював наступне визначення означеного феномена: "Під обдарованістю дитини розуміється більш висока, ніж у її однолітків, при загальних рівних умовах, сприйнятливості до навчання й більш виражені творчі прояви. Поняття "обдарованість" походить від

слова "дар" і означає особливо сприятливі внутрішні передумови розвитку" [5, 3]. Вчений підкреслює, що в психології існує традиція словом "обдарованість" визначати наявність в індивіда певного сполучення якісно своєрідних здібностей більш високого рівня, але й також деякої внутрішньої установки, спрямованості особистості, яка розвивається" [5, 8]. Отже, Н.С. Лейтес звертає увагу на роль установок у ціннісних орієнтаціях людини.

У якості основного підходу дослідження культурних цінностей обдарованої особистості нами було обрано предметно-аксіологічний (ціннісний). Унікальність особистості формується в її живому русі, в процесі інтеріоризації нею соціокультурних цінностей.

Діяльнісний підхід дозволяє пов'язати поняття культурні цінності не лише з результатами ("досягненнями", "цінностями") обдарованої особистості, а й з нею самою, тобто з усім її процесом, починаючи від збуджуючих причин і закінчуючи її творчою активністю.

На думку Є. Диміної, цінності – це ставлення суб'єкта (людини чи суспільства) до об'єктів, сфера яких пов'язана з емоційними переживаннями людини. Щоб суб'єкт володів цінністю, необхідна наявність в ній таких властивостей, які були б здатні задовольняти його потреби. Формування нових ціннісних орієнтацій пов'язано з діалогічним відношенням особистості до світу та визнанням свободи особистості. Людина сама здійснює свій вибір цінностей із різноманітності змістів, створеного людством [2, 3].

Процес інтеріоризації культурних цінностей обдарованої особистості в сучасному суспільстві пов'язаний із формуванням ціннісної свідомості на основі діалогу особистості зі світом культури, створеним попередніми поколіннями. Визначаючи природу цінностей, Є. Диміна вважає їх надособистісними і трансцендентними. В якості основних життєвих орієнтирів в них виявляється здатність мати не лише вузьке коло "власних", "близьких", але перш за все загальнолюдських цінностей – що виступає єдиним шляхом до зближення культур, досягнення діалогу між ними. На цьому найвищому рівні свого розвитку цінності втрачають замкненість, межі й перетворюються на культурні універсалиї, своєрідний зразок, на основі якого може вирости світ культурного розмаїття. Закріплені в культурних універсалиях загальнолюдські цінності та ідеали можуть забезпечити виживання та вдосконалення людства.

Культурологічний підхід використовувався нами з метою виявлення залежності процесу інтеріоризації культурних цінностей від умов художньо-творчого виховання та розвитку психічних властивостей обдарованої особистості, культури суспільства загалом. Відповідно до цього підходу обдарована особистість виступає одночасно суб'єктом і об'єктом розвитку людської культури у певному напрямку. Знаходячись у центрі культуротворчого процесу, вона визначає і відповідає за прогресивний характер запропонованих нею змін в суспільстві.

Обдарована особистість в концентрованому виді краще за інших людей реалізує та демонструє головну формулу принципу детермінізму, відповідно до якої психіка суб'єкта детермінується процесом і продуктами актуальної та постактуальної взаємодії суб'єкта з об'єктом та одночасно сама виступає як важлива детермінанта людської поведінки і діяльності.

Суспільні норми, вимоги, ідеали, культурні цінності сприймаються і привласнюються обдарованою особистістю індивідуально і вибірково. Цінність набуває спонукальної сили мотиву діяльності лише тоді, коли стає об'єктом потреби особистості, тобто за умови спрацювання механізму інтеріоризації (від лат. *interior* – внутрішній). Інтеріоризація (англ. *interiorisation*) – це процес переведення, присвоєння і вродання культурних цінностей у внутрішній світ особистості. В словнику іншомовних слів інтеріоризація розкривається як формування внутрішніх структур людської психіки через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки [6].

Під інтеріоризацією культурних цінностей слід розуміти процес індивідуального і вибіркового переведення, присвоєння і вродання суспільних норм, вимог, ідеалів, досягнень культури людського суспільства у виробничій (технічна естетика і дизайн), мистецькій (твори мистецтва) та розумовій (художня критика, наукове мистецтвознавство та ін.) діяльності у внутрішній світ особистості. Інтеріоризація культурних цінностей обдарованої особистості розглядається нами як процес самозростання та самотворчості, в результаті якого відбувається перетворення її внутрішнього світу, піднесення його на якісний новий інтелектуальний, творчий та духовний рівень розвитку.

У процесі організації, відбору об'єктів культури, надання їм цільової спрямованості, створюється відповідне середовище, в якому перед обдарованими особистостями розгортається спосіб життя, який дозволяє їм природно входити в контекст сучасної культури. Механізм інтеріоризації культурних цінностей дозволяє забезпечити динаміку культурних і духовних потреб і гармонійний розвиток особистості. М.М. Бахтін та В.С. Біблер бачили основу для розвитку повноцінної та гармонійної особистості через "Діалог культур" як специфічне художньо-естетичне ставлення до творів мистецтва, їхньої художньої цінності, сенсу та ідеї шляхом спілкування культур. Зосереджуючись на понятті культури як формі одночасного буття та спілкування людей різних минулих, сучасних та майбутніх культур, В.С. Біблер визначає можливість спілкування індивідів в горизонті спілкування особистостей які знаходяться у відмінних часових та просторових координатах різних культур. Зважаючи на те, що кожна культура в мистецькому відношенні є своєрідно конвенціональною, суб'єкт установлений на сприймання духовних цінностей, які наповнюють життя змістом.

Визнання обдарованої особистості базовою цінністю суспільства, суб'єктом творення себе та інших людей, що відбувається шляхом зміни, покращення її вихідних, якими є духовні, матеріальні,

культурні та природні цінності, визначено аксіологічним підходом. Відповідно, обдарована особистість як суспільна цінність має бути вільною в своїй діяльності і захищена від різного тиску, включаючи соціальний, економічний, індивідуальний і психологічний.

З означеним вище підходом тісно пов'язаний акмеологічний, котрий визнає вільний рух обдарованої особистості у напрямку безперервного зростання, а її індивідуальності – у глибинному (за Б. Г. Ананьєвим). Так обдарована особистість обирає як зовнішню причину своєї предметної діяльності найбільш актуальні об'єкти дійсності, але при цьому сама виступає як детермінанта, суб'єкт власної діяльності – на усіх трьох рівнях розгляду її як суб'єкта – на рівні організму (життєдіяльність), індивіда (засвоєння цінностей) та особистості (створення цінностей).

На основі вивчення соціальної та природної сутності обдарованої особистості нами було уточнено тлумачення поняття обдарованість, яке розуміється як система психодинамічних характеристик особистості, що виявляється у випереджаючому розвитку вроджених якостей і властивостей індивіда та у стійкій спрямованості до творчої діяльності.

Геніальність розглядається нами як найвищий ступінь обдарованості, результати діяльності якої характеризуються виключною новизною, самобутністю, складають епоху в житті суспільства, в розвитку культури, внаслідок чого назавжди зберігаються в загальнолюдській пам'яті.

У цілому ж визначення обдарованості та культурних цінностей особистості має будуватися на основі розуміння їх як міцного і видатного потенціалу у розвитку людства, на сформованому досвіді наукового розуміння означених феноменів, що викладено у філософських, культурологічних, психологічних, педагогічних та інших джерелах. Водночас наявність існуючих методологічних підходів забезпечує можливість вироблення робочих визначень цих феноменів – застосовуючи їх відповідно до поставлених наукових завдань.

Література

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу : Монографія / Олена Євгенівна Антонова ; Житомирський держ. Ун-т ім. Івана Франка. – Житомир : [б.в.], 2005. – 456 с.
2. Дымина Е.В. Мир ценностей и проблема осмысления действительности / Е.В. Димина. – М. : Наука, 1999. – 12 с.
3. Ландау Э. Одаренность требует мужества: психологическое сопровождение одаренного ребенка / Эрика Ландау. – М. : Академия, 2002. – 144 с.
4. Лейтес Н.С. Возрастные предпосылки умственных способностей / Натан Лейтес. – С. 386-395 / Мироненко В.В. Хрестоматия по психологии. Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Под ред. проф. А.А. Петровского. – М. : "Просвещение", 1977. – 528 с.
5. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков / Натан Лейтес. – М. : Академия, 1996. – 416 с.
6. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкаранута. – К. : Наук. думка, 2000. – 689 с.
7. Теплов Б.М. Способность и одаренность / Борис Михайлович Теплов / Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М. : Изд-во Московского Ун-та, 1982. – 320 с.

References

1. Antonova O.Ye. Obdarovanist: dosvid istorychnoho ta porivnialnoho analizu : Monohrafiia / Olena Yevhenivna Antonova ; Zhytomyrskiy derzh. Un-t im. Ivana Franka. – Zhytomyr : [b.v.], 2005. – 456 s.
2. Dymina E.V. Mir tsennosti i problema osmysleniia deistvitel'nosti / E.V. Dimina. – M. : Nauka, 1999. – 12 s.
3. Landau E. Odarennost' trebuet muzhestva: psikhologicheskoe soprovozhdenie odarennogo rebenka / Erika Landau. – M. : Akademiia, 2002. – 144 s.
4. Leites N.S. Vozrastnye predposylki umstvennykh sposobnosti / Natan Leites. – S. 386-395 / Mironenko V.V. Khrestomatiia po psikhologii. Ucheb. Posobie dlia studentov ped. in-tov / Pod red. prof. A.A. Petrovskogo. – M. : "Prosveshchenie", 1977. – 528 s.
5. Leites N.S. Psikhologiiia odarennosti detei i podrostkov / Natan Leites. – M. : Akademiia, 1996. – 416 s.
6. Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. S.M. Morozov, L.M. Shkaranuta. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 689 s.
7. Teplov B.M. Sposobnost' i odarennost' / Boris Mikhailovich Teplov / Psikhologiiia individual'nykh razlichii. Teksty / Pod red. Iu.B. Gippenreiter, V.Ia. Romanova. – M. : Izd-vo Moskovskogo Un-ta, 1982. – 320 s.